

Milan Jelínek devadesátiletý**Milan Jelínek:
Lektorát češtiny na Sorbonně 1965–1966**

V červnu tohoto roku se dožívá významného jubilea prof. Milan Jelínek, CSc. (nar. 22. 6. 1923), emeritní profesor Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, v letech 1990–1992 rektor Masarykovy univerzity. A také velmi aktivní přispěvatel revue Universitas, autor zajímavých živě formulovaných poučení o češtině; odtud jej znají i ti, kdo se lingvistikou, hlavním oborem jubilanta, nezabývají. Jeho životní dráha a pedagogické i veřejné působení byly sdostatek připomínány při minulých životních výročích a jsou dostupné také v heslech různě orientovaných biografických slovníků. Zde jej připomeneme prostřednictvím úryvku z paměti, které v posledních letech připravuje.

M. K.

Koncem roku 1964 jsem dostal nabídku z pařížské Sorbonny, abych přijal místo lektora češtiny, které po válce nebylo obnoveno. Podmínky, které naše Ministerstvo školství vyjednalo pro mé působení v Paříži, sice nebyly pro mne výhodné, ale poskytovaly mně možnost obnovit na Sorbonně český lektorát, navázat styky s pařížskými kolegy a získat pro studium češtiny několik desítek francouzských studentů. S ředitelem Slovanského semináře profesorem Henri Granjardem bylo dohodnuto, že vedle lektorského cvičení otevřu kurz novodobé české mluvnice. Protože francouzská strana stanovila můj plat poměrně nízko, zavázalo se naše Ministerstvo školství k příplatku ve výši 300 franků měsíčně.

Můj odjezd do Paříže byl vinou našich úřadů několikrát odsunut. Proto se mi nepodařilo zahájit studijní rok 1964/65, ale nastoupil jsem až na počátku roku 1965. Získaný čas jsem využil v Brně pro přípravu kurzů a také pro zlepšení své francouzštiny. Přitom mi ochotně pomáhali dva profesori romanisté – Vladimír Stupka a Otakar Novák. Zatím jsem pokračoval v činnosti na filozofické fakultě v Brně. Mnoho času mi zabírala děkanská funkce: musel jsem ji hájit před vměšováními komunistických funkcionářů do práce autonomních orgánů fakulty a univerzity. Zvlášť jsem musel bránit obsazování vedoucích míst v jednotlivých oborech před snahou fakultní organizace KSČ dávat přednost členům strany.

Všechny doklady pro odjezd do Francie a pro působení na Sorbonně jsem měl pohromadě až v polovině února 1965. V Paříži jsem se setkal s velmi vstřícnou pomocí kulturního ataše Kamila Lorence a kulturního rady Iva Fleischmanna, s nimiž jsem se seznámil už v Česku. Hned druhý den po svém příjezdu jsem navštívil vedoucího Slovanské sekce na Filozofické fakultě Pařížské univerzity profesora Henri Granjarda, známého cennou rozsáhlou studií o tvorbě

Ivana Sergejeviče Turgeněva a monografií o Karlu Hynku Máchovi. Granjard vyslovil politování nad tím, že se Československo nestaralo po válce o obnovení českého lektorátu, který se dříve těšil značné podpoře, a že i v současné době dlouho váhalo, než poslalo do Paříže slavistu.

Jinak byl Granjard značně polichocen tím, že nyní přijel do Paříže v mé osobě na lektorské místo vysoce kvalifikovaný lingvista. Po celou dobu dvou let, kdy jsem na Sorbonně učil, mně Granjard prokazoval mimořádnou přízeň, diskutoval se mnou o potřebách slavistiky a metodách výuky slovanských jazyků v románské zemi a dokonce mě poctil pozváním na večeri do své domácnosti. Měl jsem tak příležitost poznat jeho paní, velmi kultivovanou Rusku z Minska, a dozvědět se leccos zajímavého ze života ruských emigrantů v Paříži. V konverzaci jsme střídali francouzštinu a ruštinu a mne samozřejmě potěšila chvála mé ruštiny z úst paní Granjardové. Jenže jsem se dopustil faux pas: vyslovil jsem obdiv nad čistou ruštinou své hostitelky, pochválil jsem ji, jak se dovede dokonale odpoutat od své rodné běloruštiny. Paní Granjardová se ostře proti tomu ohradila, nikdy prý Bělorouskou nebyla, vždy jen Ruskou.

Protože jsem věděl, že Granjard má vedoucí postavení ve francouzské slavistice, přimlouval jsem se za otevření dalších československých lektorátů: navrhl jsem univerzity v Rennes a ve Štrasburku. Dostal jsem však jen vyhyčebavé odpovědi.

Granjard brzo zprostředkoval setkání s profesorem Yvesem Millem, autorem pozoruhodné knihy *Les postverbaux en tchèque* (1958). Millet přednášel českou gramatiku v Collège des langues orientales vivantes. Protože jsem sám připravoval k tisku monografii o dějových substantivech (vyšla v r. 1967), našli jsme s Millem mnoho společných témat. Domluvili jsme také užitečnou spolupráci mezi jeho pracovištěm a Sekcí slovanských jazyků na Sorbonně. Millet a jeho asistent českého původu, usedlý v Paříži, François Ondrovčík, se zaměřovali na praktickou češtinu a na její vývoj, já jsem měl lektorská cvičení orientovat na srovnávání s jinými slovanskými jazyky a na historii novodobé češtiny. Jinak jsem podle dohody obstarával teoretické výklady o české mluvnici a zavedl jsem seminář pro rozbor novočeských literárních textů. Vztahy byly užitečné, studenti mohli kombinovat obojí druh přednášek a cvičení.

Byl jsem ubytován v Résidenci des foyers internationaux na Avenue de Motte Picquet. Světnička byla bídně zařízená, se slabým světlem, plná hmyzu (hlavně rusů). Protestoval jsem proti tomu a po několika dnech jsem byl přemístěn do čistější budovy téže organizace na bulváru Montparnasse. S hmyzem byly potíže i v novém domově. Správa budovy však byla bezmocná, protože část studentů, kteří tam byli ubytováni, nedodržovala hygienická pravidla.

Se zahájením pedagogické činnosti jsem měl těžkosti, protože jsem přijel do Paříže nikoli vlastní vinou se zpožděním a studenti se už rozešli do jiných lektorských kurzů. Profesor Granjard usoudil, že se mi v tomto semestru nepodaří kurz zahájit, a doporučil mi, abych se zatím věnoval zdokonalování francouz-

štiny a poznávání Paříže. Zhrozil jsem se, že bych takto promarnil tak těžce získaný pobyt. Profesor Granjard však vývěskou přece jen na mé přednášky studenty upozornil. Učinil to vřelými slovy, v nichž vyzvedl vysokou úroveň české kultury. Já jsem pak navštívil kurzy svých slavistických kolegů a s jejich dovořením jsem nabídl kurz češtiny pro začátečníky (přihlásilo se 8 účastníků) a pro pokročilé (4 přihlášky).

Po zdolání první bídy jsem musel překonat bídu druhou: chyběly mi vhodné učebnice. Nakonec jsem se rozhodl pro příručku Stanislava Lyera, kde byly konverzační a literární texty. Tu jsem doplňoval z našich středoškolských čítanek. Po dvou týdnech bylo zřejmé, že se české kurzy uchytily a že v dalších semestrech získám pro češtinu nejméně po 15 studentech. S jugoslávským lektorem Ljubomirem Popovičem, nynějším profesorem srbské gramatiky v Bělehradě, s nímž jsem se spřátelil a s nímž udržuju dodnes korespondenci, jsem se domluvil, že mi v příštím semestru pomůže studenty získávat.

Když už jsem měl všechno zajištěno, šel jsem oznámit šéfovi slavistiky Granjardovi, že své kurzy zahájím v tomto semestru. Odpověď mě překvapila: „Pane kolego, to přece není zvykem, abychom si sdělovali, jak kdo v kurzech pokračujeme. Já vím, že jsem ve vás získal dobrého spolupracovníka.“ Využil jsem pak rozmluvy k tomu, abych šéfovi oznámil plán svých přednášek v příštím semestru. Zvlášť se mu zalíbil můj návrh, že zavedu jednohodinový seminář pro rozbor novodobých českých literárních textů. Mezi autory jsem jmenoval Jaroslava Haška, Karla Čapka, Karla Poláčka, Julia Fučíka, Jana Drdu a Jana Čepa.

V letním semestru r. 1965 chodilo do mých různých kurzů asi 40 studentů, z toho bylo 30 Francouzů. Po některých přednáškách jsem nabídl studentům posedění v kavárně a diskusi o tématech, která jsme mohli v kurzu probrat jen povrchně. Často mě mladí lidé žádali, abych jim vysvětlil některé zvláštnosti komunistických režimů v Sovětském svazu a ve státech na SSSR závislých. Byl jsem v odpovědích hodně kritický, nezamlčoval jsem nedostatky státního zřízení v těchto zemích.

Snažil jsem se navazovat styky s pařížskými slavisty. Navštívil jsem profesora André Mazona a ten mi s trpkostí vyprávěl, jak z nedbalosti československého Ministerstva školství a kultury zanikl na Sorbonně český lektorát. Setkal jsem se s Markem Vevem, bavili jsme se zvlášť o významu českého frekvenčního slovníku, který vyšel roku 1961. Byl jsem představen profesoru Emilu Benvenistovi, čelnému indoeuropeistovi, a získal jsem od něho příslib, že mě bude zvát na lingvistická shromáždění. Spřátelil jsem se s profesory Lépišsiérem, Veyrankem a řadou dalších francouzských jazykovědců. Všichni mě ujistili, že budou podporovat zřízení trvalé katedry českého jazyka.

Vstoupil jsem do Francouzsko–československé asociace, kde jsem se seznámil s několika čechofily, mezi jinými s profesorem Bonnourem, který se zasloužil o šíření české kultury ve Francii. Cítil jsem uspokojení z toho, že jsem

se prakticky po jednom semestru včlenil do francouzského vědeckého života a že jsem začal v Paříži propagovat českou kulturu.

Složitější byly mé vztahy s krajany, kteří se usadili z různých důvodů ve Francii. O Association France–Tchécoslovaquie se šířilo, že je to středisko československých špiónů, a když někteří francouzští přátelé zjistili, že patřím k pravidelným návštěvníkům Asociace a že jsem tam dokonce otevřel bezplatný kurz české konverzace, rozmlouvali mi to. Do Asociace chodil mimo jiné Pavel Tigrid, tu a tam se pokoušel navázat se mnou srdečnější konverzací. Nemohl jsem se zpočátku zbavit dojmu, že se snaží vyzkoumat, zdali přece jen nejsem v československých špiónážních službách.

Slovanská sekce Filozofické fakulty nebyla prakticky od r. 1938 doplňována českou jazykovědnou a literárněvědnou literaturou a chyběla v ní nová beletrie. Henri Granjard se snažil ještě před mým příjezdem do Paříže českou knihovnu doplnit: Zakoupil z Institutu slovanských studií asi 500 duplikátů, ale z větší části to byly publikace z historie slovanských národů. Vypracoval jsem tedy seznam knih, které byly pro český lektorát potřebné, a požádal jsem o jejich darování československé Ministerstvo školství a kultury. To skutečně poslalo Sekci slovanských studií 120 svazků. Profesor Granjard se pak odvděčil darem romanistických knih v hodnotě asi 200 franků brněnské Filozofické fakultě. Z Paříže jsem se obrátil na větší československá nakladatelství se žádostí, aby se účastnila budování české knihovny na Sorbonně, a získal jsem dalších víc než 200 svazků. Úsilí o dobudování české knihovny, která zůstala od r. 1938 zanedbána, tak dalo velmi dobré výsledky.

Byl jsem také v pravidelném styku s Institutem d'études slaves na Rue Michelet a několikrát jsem se sešel s profesorem Portalem, jeho ředitelem. Ten byl sice dobrým znalcem českých dějin, ale pokud šlo o filologii, orientoval ústav na rusistiku. Chodil jsem do Institutu pravidelně na přednášky se slovanskou tematikou a lítoval jsem, že mezi nimi bylo málo témat českých.

Ve výuce jsem postupně ke svým dvěma lektorským cvičením pro začátečníky a pokročilé přidal přednášku o novodobém vývoji českého gramatického systému. Přednášky jsem využil také k tomu, abych charakterizoval české gramatické práce od J. Gebauera po současnou dobu. Přihlásilo se mi sedm studentů, kteří usoudili, že znalosti z historie české gramatiky mohou být pro ně prospěšné při zkouškách z historie gramatiky slovanských jazyků. Potěšilo mě, že studenti vydrželi chodit na mou přednášku až do mého odchodu ze Sorbonny. Zavázal jsem se ještě k jedné činnosti: Ujal jsem se uspořádání české a slovenské knihovny, která různými dary a výměnnými akcemi utěšeně narůstala.

Je třeba říct, že mi v tomto úsilí vydatně pomáhala československá ambasáda. Na její adresu například docházely z naší republiky knižní dary a jejím prostřednictvím jsem posílal knihy darované francouzskými institucemi české romanistice. Pracovníci velvyslanectví mi pomáhali získávat pro hosty z Československa, jejichž počet rychle vzrůstal, ubytování a zprostředkovávali jejich

setkání s představiteli francouzské kultury. Tak například profesori Veyranc a Lépassier pečovali o Bohuslava Havránka, který byl pozván na shromáždění Société de linguistique de Paris, pařížští filozofové se starali o brněnského filozofa Lubomíra Nového, autora odvážné monografie o T. G. Masarykovi, členové velvyslanectví zorganizovali setkání českých spisovatelů Milana Kundery, Vladimíra Neffa a jiných se spisovateli francouzskými. Také já jsem se některých takových schůzek zúčastnil, ale snažil jsem se vyhýbat setkáním, v nichž jsem tužil účast naší rozvědky. V takových případech jsem naše občany obyčejně před přílišnou otevřeností varoval, a dokonce v jednom případě, kdy se na schůzku vetřel nějaký člen ambasády jménem Svoboda, upozornil jsem Francouze na pochybnosti, které jsem měl o jeho pravých úmyslech.

Samozřejmě bez vědomí našeho velvyslanectví jsem navazoval styky s našimi emigranty. Měl jsem například dobré vztahy s Pavlem Tigridem, který mě zřejmě ze špionování nakonec nepodezíral, protože mě zásoboval emigrantskou literaturou; pravidelně jsem se setkával s Françoisem Ondrovčíkem a koordinoval jsem s ním výuku češtiny; zásluhou Ondrovčikovou jsem se dvakrát sešel se spisovatelem Janem Čepem; navštěvoval jsem častěji rodinu malíře Václava Hejny. Asi týden jsem v Paříži doprovázel estetika a literárního teoretika Květoslava Chvatíka, kterého jsem v letech 1948–1949 učil na Reálném gymnáziu v Holešově. Byl tehdy při návštěvě Paříže tak znechucen českými poměry, že se přiznával k úmyslu z Československa odejít. Přitom se u nás schylovalo k politické bouři, která potom vrcholila v r. 1968.

O schůzce s Janem Čepem se musím zmínit zvlášť. Byla ovšem pozoruhodná už tím, že jsem si Čepa, který žil v emigraci, neobyčejně vážil jako prozaika. Kdysi jsem o jeho povídkách napsal jako oktáván práci, v níž jsem vychválil jeho češtinu. O svém obdivu k Čepovi jsem se zmínil Ondrovčíkovi a ten se mi nabídl, že zorganizuje schůzku. Ta se opravdu uskutečnila 18. února 1966 v kavárně Aux deux magots. Čepa přivedl Ondrovčík, ale ten po chvíli odešel učít do École des langues orientales. Aniž jsem dal k tomu podnět, Čep se rozhovořil o motivech svého útěku v srpnu 1948.

Podrobně pak vyprávěl o svých osudech v Německu a ve Francii. Když začal vzpomínat na své přátele v Praze, vyhrkly mu slzy a jeho hlas se začal chvět. Jako by se omlouval, svěřil se mi, že před dvěma léty přijal francouzské občanství. Jeho děti prý už neznají česky, neměl totiž dostatek sil, aby je češtině učil. Prohlásil však, že se o to ještě pokusí. Po odmlčení vzpomínal na některé české spisovatele – na Zahradníčka, Durycha, Halase. Sám jsem se nedostal k řeči, zdálo se mi, že se Čep chce vyzpovídat ze svých smutků a tuh. Domluvili jsme se pak na další schůzky, ale Čep se jim vyhnul. Je možné, že už nechtěl opakovat své dojetí z první schůzky, ale ani nevylučuju, že si můj zájem o jeho osobu vysvětloval jinak. „Co když ten mladík, který mě vyhledal v Paříži, je na mne československou policií nasazen?“ Ať tomu bylo jakkoli, člověk si teprve při rozmluvě s Čepem uvědomoval, jak komunistický režim poškozoval a ničil ty nejlepší představitele národní kultury.

Původně jsem plánoval, že v Paříži zůstanu nejméně tři roky (do roku 1969) a tak jsem se také domluvil se svým šéfem Granjardem. Když jsem mu své rozhodnutí sdělil, přijal je s upřímným uspokojením. „Konečně budeme mít na Sorbonně češtinu, jaká tam patří.“ Pak zavedl řeč na mé nízké zařazení a omulvil se mi: „Víte, s ministerstvem se zde obtížně vyjednává. Mně bylo hned od počátku zřejmé, že máte kvalifikaci profesorskou, ale ministerstvo nechtělo měnit lektorát v profesorskou katedru.“ A na adresu našeho ministerstva dodal: „Ostatně hodně viny nese Ministerstvo školství v Praze. To se o vrácení češtiny na Sorbonnu vůbec nestaralo. Dokonce jsem měl dojem, že češtinu nechtělo do Paříže dodat.“ V novém univerzitním roce 1966/1967 mi Granjard slíbil, že se postará o změnu lektorátu ve slavistický předmět – češtinu a že uvítá moji přihlášku do konkurzu. K mému velkému zármutku to nevyšlo. Já už jsem si představoval, jak na Sorbonně zavedu historicky pojatý kurz spisovné češtiny, jak připravím kurz české lexikologie, a nebude-li příbrán samostatný literární historik, jak dám dohromady dějiny české literatury od doby obrozené.

Co se stalo? Někdy v květnu 1966 jsem dostal dopis profesora Jana Vanýska, který předvídal v brzké době velké změny politické. Soudil také, že je na čase, aby se změnilo vedení brněnské univerzity a vůbec aby na univerzitě zavládl nový duch. V předběžných úvahách o novém vedení univerzity prý padlo i moje jméno. Měl bych se tedy počínajíc univerzitním rokem 1966/1967 vrátit z Paříže do Brna a účastnit se volby univerzitních funkcionářů.

Nastává prý příležitost k demokratizaci režimu, neměli bychom ji propást. Po akademické funkci jsem sice netoužil, ale účastnit se demokratizačních změn na brněnské univerzitě jsem považoval za svou životní šanci. Tím bylo rozhodnuto o mé budoucnosti.